

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба рисолаи номзадии Каримова Мастона Дилбаровна дар мавзӯи «Ташаккул ва инкишофи лексикаи лаҳҷа дар шароити дузабонӣ (дар асоси маводи лексикаи лаҳҷаи тоҷикони ноҳияи Лахш)» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илми филология аз рӯи ихтисоси 10.02.22 – Забонҳои кишварҳои Аврупо, Осиё, Африқо, соқинони бумии (аборигенҳои) Амрико ва Австралия (забони тоҷикӣ)

Дуруст аст, ки дар забоншиносии муосири тоҷик бобати таҳқиқ ва омӯзиши муқоисавии забони тоҷикӣ бо забонҳои хориҷии дуру наздик аз қабилҳои забонҳои русӣ, англисӣ, олмонӣ ва дар умум, забонҳои аврупоӣ қорҳои назарраси зиёде анҷом гирифта бошад ҳам, пас масъалаи хусусиятҳои киёсии забонҳои ақаллиятҳои миллӣ ба монанди ўзбекӣ, қирғизӣ ва туркманӣ бо назардошти таъсирпазирии мутақобилаи хусусиятҳои гуфтории онҳо бо забони тоҷикӣ яке аз проблемаи камтаҳқиқшудаи забоншиносии муосири тоҷикӣ ба ҳисоб меравад.

Мавриди зикр аст, ки аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дар доираи сиёсати давлатии забон як силсила барномаҳои соҳавии рушди забонҳо, дастгирӣ ва мусоидат ба забонҳои қаламрави Тоҷикистон ба тасвиб расидааст, вале то ба имрӯз масъалаи таҳқиқ, омӯзиш ва пажӯҳиши ҳамҷонибаи онҳо ба таври қобили қабул ҳаллу фасли худро пайдо накардааст. Зеро таҳқиқу омӯзиши масъалаҳои таъсирпазирии забони тоҷикӣ дар шароити дузабонӣ (тоҷикӣ ва қирғизӣ ва ғ.) дар шароити муосири ҷаҳонишавӣ ва бо назардошти сиёсати давлатии забон ва санадҳои меъёрию ҳуқуқи вобастаи он дар кишвар масъалаи мубрами рӯз ба шумор меравад ва ҳамзамон, барои боз ҳам беҳтар ва хубтар ба роҳ мондани таълими забони давлатӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва касбӣ махсусан, дар манотиқи интишори дузабонӣ ва бисёрзабонӣ шароити мусоиде фароҳам меоварад.

Мусаллам аст, ки мавзӯи мазкур, яъне ташаккул ва инкишофи лексикаи лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ дар шароити бисёрзабонӣ ва ҳосан, хусусиятҳои муқоисавии он бо забони қирғизӣ ва ё баракси он дар адабиёти илмӣ хориҷи кишвар асару мақолаҳои муҳаққиқон ва донишмандон Мусамбетова А., Дюшеева Г., Самудинова З.К., Сегизбаева Н., Агтаева, Т.Н., Корнюшкин Н.Л., Мартынова Н., Намсараев С., Панькин А.Б. Биялиев К.А., Захарова О.В., Скирдов В.Д. ва дигарон ба ҷоп расидаанд.

Дар забоншиносии тоҷик роҷеъ ба шева ва лаҳҷаҳои ин ё он мавзӯҳои Осиёи Миёна, ба хусус Тоҷикистон қорҳои зиёди илмӣ - таҳқиқотӣ ба анҷом расида бошад ҳам, роҷеъ ба хусусиятҳои лексикии лаҳҷаҳои маҳалҳои дузабона ва таҳқиқу баррасии онҳо бидуни баъзе қайдҳои ишораҳо дар як силсила рисолаҳои илмӣ ҳанӯз ба таври алоҳида қори илмӣ- таҳқиқотие ба анҷом нарасидааст.

Аз ин хотир, таҳқиқ ва омӯзиши лаҳҷаи яке аз минтақаҳои таърихӣ тоҷикнишин ва таъсири мутақобилаи забонҳои ҳамҷавор ба он дар доираи як рисолаи илмӣ дар шакли система ё маҷмӯъ мавриди

таҳқиқу омӯзиши ҳамаҷонибаи қарор додан, бешак, дар диалектологияи муосири тоҷикӣ бозгӯйҳои тозаро ба миён оварда, барои баррасии илмии ҷанбаҳои мухталифи қабатҳои луғавии ин ё он забон кумаки судманде хоҳад расонид.

Дуруст аст, ки рисолаи номзадии Каримова Мастона Дилбаровна дар мавзӯи «Ташаккул ва инкишофи лексикаи лаҳча дар шароити дузабонӣ (дар асоси маводи лексикаи лаҳҷаи тоҷикони ноҳияи Лахш)» дар асоси ҳамин зарурат ва талаботи имрӯзаи забоншиносии тоҷик таълиф гардидааст, ки аз ин ҷиҳат ҷолиби диққат ва қобили дастгирӣ мебошад.

Баррасии ҳамаҷонибаи лексикаи гуфтори маҳалҳо ва истифодаи он методу усулҳои таҳқиқро тақозо мекунанд, аз ин рӯ, диссертант маводи мавриди назарро дар пояи ҳамгирии забоншиносии минтақавӣ, муқоисавию таърихӣ ва забоншиносии қавмӣ (этнолингвистика) ва ғ. мавриди пажӯҳиш қарор додааст.

Ҳамзистии мардумони гуногунзабон ба лаҳҷаҳо хоҳу ноҳоқ таъсири худро мерасонад. Таркиби луғавии лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ, ки бо мардуми туркнаҷод паҳлу ба паҳлу зистаанд, ниҳоят бой ва гуногунранг мебошад. То имрӯз лексикаи лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ дар муносибат бо забони туркӣ – қирғизӣ мавриди омӯзиши васеи илмӣ қарор нагирифтааст.

Мубрамии мавзӯи мавриди таҳқиқ, пеш аз ҳама, аз он бармеояд, ки дар забоншиносӣ мавзӯи мазкур бори нахуст дар ҳамин шакл, яъне дар шакли маҷмӯъ ё системавӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Навоварии илмии рисолаи мазкур дар он таҷассум меёбад, ки пажӯҳиши алоҳидаи илмӣ роҷеъ ба масоили муносибатҳои забонии тоҷикону қирғизҳои минтақаи Лахш, ки шароити дузабонӣ доранд, бори аввал анҷом мегирад. Дар қор лексикаи лаҳҷаи тоҷикони Лахш ба таври нисбатан мукамал ҷамъоварию баррасии илмӣ шуда, қабатҳои лексикӣ мавриди омӯзиш қарор гирифтааст.

Моҳияти назариявии қор аз он иборат аст, ки натиҷаҳои илмии тадқиқот таъсири мутақобилаи ҳамзистии миллатҳоро ба забон возеҳу равшан намуда, барои рушди масоили луғатшиносӣ ва таҳқиқи хусусиятҳои дузабонӣ заминаи мусоид фароҳам меоварад.

Аҳамияти амалии таҳқиқ аз он иборат аст, ки натиҷаҳои онро метавон дар донишгоҳу донишқадаҳо зимни дарсҳои назариявӣ амалии шевашиносӣ, луғатшиносӣ, типологияи муқоисавӣ-таърихӣ ва баррасии масоили дузабонӣ истифода намуд. Ҳамчунин натиҷаҳои диссертатсия дар навиштани асарҳои илмӣ-тадқиқотӣ, дастуру воситаҳои таълимӣ ва луғатномаҳои шевашиносӣ маводи фаровон дода метавонад.

Рисолаи мазкур аз муқаддима, 3 боби муфассал, хулосаву рӯйхати адабиёт таркиб ёфтааст. Дар муқаддима муаллифи рисола дар бораи муҳимияти мавзӯ, ҳадафҳои дар пеш гузоштааш, дараҷаи омӯзиш, манбаи таҳқиқ, мақсаду маром, усули таҳқиқ, навигарии илмӣ, моҳияту арзиши назария амалии мавзӯ изҳори назар кардааст.

Боби якуми рисола “Масъалаи дузабонӣ дар ҷомеаи бисёрзабонӣ” унвон дошта, фарогири се фасл: фасли якум “Масъалаҳои назариявии дузабонӣ ” номгузори шудааст, ки дар он муаллиф роҷеъ ба масоили дузабонӣ ва бисёрзабонӣ, хусусиятҳои зухуроти дузабонӣ, таъсири равандҳои психологӣ дар ташаккули дузабонию бисёрзабонӣ, билингвизм ва намудҳои он, дузабонӣ ва маданияти сухан, дузабонӣ дар мактабҳои типӣ нав, хусусиятҳои равоии омӯзиши забони хориҷӣ, сиёсати забонӣ ва масоили рушди забонҳои миллӣ, баррасии масоили дузабонӣ (бисёрзабонӣ) дар мабноси муносибатҳои иҷтимоию фарҳангӣ, масоили муҳими назарии марбут ба ин масъала маълумоти ҷолиб додааст.

Дар фасли дуюм “Ташаккули сокиншавии қabilaҳои қирғиз ва муносибати онҳо бо тоҷикон дар ноҳияи Лахш” роҷеъ ба будубоши миллатҳои тоҷику қирғиз дар минтақаи Лахш ва фасли сеюм “Муносибатҳои забони мардумони тоҷику қирғизи ноҳияи Лахш”-ро дар бар мегирад.

Боби дуюми диссертатсия “Ташаккули таркиби луғавии лаҳҷаи Лахш” ном дошта, аз ду фасл иборат аст. Фасли якум “Таркиби луғавии лаҳҷаи Лахш аз рӯи муносибат бо забони адабӣ” ном дошта, ба масъалаи пажӯҳиши гурӯҳи калимаҳои умумихалқӣ ва вожаҳои хоси лаҳҷа бахшида шудааст. Ба андешаи муаллиф лексикаи лаҳҷаи Лахш дар муқоиса бо забони адабии тоҷикӣ дорои чунин тафовутҳо мебошад:

а) фарқи калимаҳои умумихалқӣ аз рӯи таркиби овозӣ: дигайига-дигари дигар, милдадор - миннатдор, малима - муаллима ва ғайра;

б) инкишофи таърихии луғати лаҳҷа: таҳарӣ // таҳгиронӣ, лингӣ // локӣ, чарақчув // чачув ва ғайра;

в) тафовути калимаҳо аз рӯи маъно ва тобишҳои маъноӣ. Дар лаҳҷаи Лахш воҳидҳои луғавие ҳастанд, ки маъноӣ дигар гирифтаанд: “қош” - “ҷуфткунӣ замин, замини ҷуфтшуда”; “кӯча” - хӯрокаи наврӯзӣ “куча отала”. Ин боби рисола бештар ҷанбаи амалӣ дорад ва муҳаққиқ дар он маводи зиёдеро аз лексикаи маҳал ба сифати шохид меоварад, ки онҳо ҷолиби диққатанд.

Боби сеюми диссертатсия “Баррасии гурӯҳҳои мавзӯии таркиби луғавии лаҳҷаи Лахш” унвон дошта, фарогири якҷанд фаслу зерфаслҳо мебошад, ки дар он ҳафт гурӯҳи мавзӯии лаҳҷаи Лахш мавриди баррасии ҳамачониба қарор гирифтааст.

Мавсуф дуруст зикр месозанд, ки истилоҳоти марбут ба ҳешутабор як қисми асосии луғати лаҳҷаи Лахшро фаро гирифта дар лаҳҷаи Лахш бо се роҳ ташаккул ёфтаанд. Аввалан, аз ҳисоби калимаҳои тоҷикӣ, дуюм, қисман аз ҳисоби вожаҳои туркӣ - қирғизӣ ва сеюм аз роҳи воситаҳои воҷасозию истилоҳсозӣ.

Дар хулосаи рисола унвонҷӯ натиҷаҳои таҳқиқоти худро дар 12 банду зербанд ҷамъбаст намудааст, ки аз аҳамияти назарӣ ва амалӣ бархурдоранд.

Ба андешаи мо, гузориши масъалаи мавриди таҳқиқ, яъне таҳқиқи хусусиятҳои лексикаи шеваю лаҳҷаҳои мавзӯҳои тоҷикнишини кишвар

дар шароити дузабонӣ, ҳамчунин мавриди баррасӣ қарор додани вижагиҳои сохторию маъноӣ, ҷанбаҳои этнолингвистию этнофарҳангии онҳо дар заминаи маводи лаҳҷаҳои маҳал аз дастовардҳои муҳимми муаллифи рисола ба шумор меравад.

Кори диссертациони Каримова Мастона дар асоси меъёр (стандарт)-ҳои нави илмӣ таҳия гардидааст. Тарзи овардани иқтибос, таҳияи бобу фасл ва зерфаслҳо, хулосаву рӯйхати адабиёти истифодашуда ва замима мутобиқи талаботи меъёрҳои муносири таълифи корҳои илмию таҳқиқотӣ сурат гирифтааст.

Дар баробари дастовардҳои муҳимми зикршуда диссертатсия ва фишурдаи он аз камбудиву норасоиҳо низ ҳолӣ нест, ки зикри онҳо барои такмили минбаъдаи рисола хеле муфиданд, аз ҷумла:

1. Дар баъзе саҳифаҳои рисола иқтибосоти зиёд оварда шудааст (с. 28-30, 61-62, 71, 77-78).

2. Дар рисола дар шарҳу тафсир ва гурӯҳбандии калимаҳои иқтибосӣ баъзе иштибоҳот ба мушоҳида мерасад: *авқот- хӯрок ва қут – авқот, милтиқ (туркӣ- қирғизӣ) дурусттараш форсии тоҷикӣ ва ғ.*

3. Дар рисола такроршавии матнҳо ва андешарониҳо дар баъзе мавридҳо ба мушоҳида мерасад (с. 32, 37, 86 - 88 ва ғ.).

4. Баъзе калимаҳои аслии тоҷикӣ иштибоҳан ба гурӯҳи лексикии баромадашон арабӣ шомил шудаанд: *канд, сафол, ароба (с. 78)*

5. Дар баъзе саҳифаҳои рисола ғалатҳои услубӣ, имлоӣ ва китобат ба ҷашм мерасанд (с. 6, 8, 13, 107, 145 ва ғ.).

Дар маҷмӯъ, норасоиҳои номбаршуда ба ҳеҷ вачҳ аҳамияти таҳқиқоти анҷомдодашударо ҳалалдор намесозанд, зеро аксари онҳо вижагии фаннӣ дошта, ислоҳпазиранд ва ба мазмуну муҳтавои диссертатсия ва дастовардҳои илмии муҳаққиқ таъсири ҷиддӣ намерасонанд.

Дар ин замина, диссертатсияи мазкур таҳқиқоти илмии баанҷомрасида буда, ҳам аз нигоҳи назариявӣ ва ҳам аз ҷиҳати амалӣ барои забоншиносии тоҷик, махсусан дар соҳаи диалектологияи муқоисавӣ як дастоварди хуби илми маҳсуб меёбад,

Ҳамчунин, маводи гирдомада ва натиҷагирии ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии хусусиятҳои сотсиоллингвисти байнифарҳангӣ ва байнилингвисти рисолаи илмии мазкур дар омодаسازی фарҳангномаҳои дузабона ва сезабона ва рушди муносибатҳои ҳасанани ду мардуми ҳамсоя ва дӯст нақши босазое мегузорад.

Фишурдаи диссертатсия (ба забонҳои тоҷикӣ ва русӣ), осори илмиву мақолаҳои дар ин замина нашркардаи диссертант мазмуну муҳтавои диссертатсияро ба пуррагӣ инъикос ва ифода мекунад.

Тавре ки аз феҳрасти таълифоти М. Каримова бармеояд, ӯ доир ба мавзӯи таҳқиқотии худ 12 номгӯи корҳои илмӣ ва илмӣ - омтавӣ нашр намудааст, ки аз ин миқдор 3 - тоаш дар маҷаллаҳои тақризшавандаи КОА ФР ва КОА ҚТ ва 9-тоаш мақолаҳои онд, ки нашрияҳои дохили кишвар ба таъб расидаанд.

Хулосаҳои мухтасари кори диссертатсионӣ, ки бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ дар охири автореферати диссертатсия оварда шудаанд, тибқи талаботи ҷорӣ Комиссияи олии атестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия гардида, моҳияти илмӣ кори мазкурро ба таври фишурда инъикос менамоянд.

Диссертатсия ба талаботи Низомномаи намунавӣ оид ба Шӯрои диссертатсионӣ ва Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ ва унвони илмӣ (дотсент, профессор), ки бо қарори Хукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 ноябри соли 2016, таҳти № 505 тасдиқ гардидаанд, пурра ҷавобгӯ буда, муаллифи он Каримова Мастона Дилбаровна сазовори дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филология аз рӯйи ихтисоси 10.02.22 – Забонҳои кишварҳои Аврупо, Осиё, Африқо, сокинони бумии (аборигенҳои) Амрико ва Австралия (забони тоҷикӣ) мебошад.

Муқарризи расмӣ,

муовини ректор оид ба илм ва инноватсияи

Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон

ба номи С. Улуғзода, д.и.ф., профессор

О. Маҳмадҷонов

Нишонӣ: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон,

ш. Душанбе, кӯчаи Муҳаммадиев, 16/7

Тел: 232-50-00, 232-50-03

Моб: (992) 918850046 E-mail: ilm@ddzt.tj

Имзони профессор Маҳмадҷонов Олимҷон Обидҷоновичро тасдиқ менамоям.

Сардори шуъбаи кадрҳои Донишкадаи

давлатии забонҳои Тоҷикистон

ба номи С. Улуғзода

Ш. Начмуддинов

21.11.2018